

МОСЕЙКО А. Г.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права

*(Вищій навчальний приватний**заклад «Дніпровський гуманітарний*
університет»)

УДК 327.84:316.42(477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.32>**ХАРД І СОФТ СКІЛИ УКРАЇНСЬКИХ ВОЛОНТЕРІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ
МІЖНАРОДНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ:
ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ**

Сучасна війна в Україні стимулювала небачену активізацію волонтерського руху, який сьогодні не лише виконує гуманітарні функції, а й дедалі частіше постає як неформальний суб'єкт міжнародної дипломатії. У цьому контексті актуалізується дослідження hard і soft skills українських волонтерів як інструментів формування позитивного глобального іміджу держави. У статті проаналізовано, як професійні hard skills (твердих навичок) та міжособистісні soft skills (м'яких навичок) навички волонтерів сприяють реалізації стратегій міжнародної гуманітарної дипломатії, зокрема у сферах публічного впливу, комунікацій, логістики, координації допомоги та взаємодії з іноземними партнерами. Висвітлено приклади ефективного застосування навичок у волонтерській діяльності, що дуже позитивно позначається на репутації України за кордоном. Також у статті розглянуто феномен волонтерства як частину м'якої сили (soft power), яка безперечно здатна впливати на міжнародну громадську думку, залучати додаткову допомогу та мобілізувати міжнародні спільноти до солідарності з Україною. Зазначено, що українські волонтери мають високу професійну підготовку у сфері ІТ, медицини, логістики, юриспруденції, комунікацій. Здатність волонтерів до швидкої адаптації, емоційного інтелекту та міжкультурної комунікації дозволяє ефективно взаємодіяти з партнерами за кордоном. Особливу увагу приділено тому, як волонтерські мережі стали каналами так званої «народної дипломатії» у воєнний час. Зроблено висновки щодо необхідності підтримки, розвитку та інституціоналізації волонтерського ресурсу в зовнішньополітичній стратегії України. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, який поєднує складові політичної науки, міжнародного права, соціології та комунікацій. Запропоновано концептуальну модель оцінювання результативності волонтерських ініціатив у сфері публічної дипломатії. Результати здатні бути використані для розробки практичних порад державним органам та міжнародним партнерам України.

Ключові слова: волонтерство, гуманітарна дипломатія, міжнародна підтримка, імідж держави, публічна дипломатія, Україна. *soft skills (м'яких навичок) та hard skills (твердих навичок).*

Moseiko A. H. Hard and soft skills of Ukrainian volunteers as a tool of international humanitarian diplomacy: shaping the global image of Ukraine

The ongoing war in Ukraine has stimulated an unprecedented activation of the volunteer movement, which today not only performs humanitarian functions but is increasingly emerging as an informal actor in international diplomacy. In this context, the study of Ukrainian volunteers' hard and soft skills as tools for shaping

the country's positive global image becomes highly relevant. The article analyzes how professional (hard) and interpersonal (soft) skills of volunteers contribute to the implementation of international humanitarian diplomacy strategies, particularly in the fields of public engagement, communications, logistics, aid coordination, and cooperation with foreign partners. Examples of the effective application of these skills in volunteer activities are highlighted, showing their positive impact on Ukraine's reputation abroad. The article also explores the phenomenon of volunteerism as a component of soft power, capable of influencing international public opinion, attracting additional assistance, and mobilizing global communities in solidarity with Ukraine. It is noted that many Ukrainian volunteers possess high professional competence in IT, medicine, logistics, law, and communications, and their ability to adapt quickly, use emotional intelligence, and engage in intercultural communication enables them to interact effectively with international partners. Special attention is given to how volunteer networks have become channels of "citizen diplomacy" during wartime. The article concludes by emphasizing the need to support, develop, and institutionalize the volunteer resource within Ukraine's foreign policy strategy. The research is based on an interdisciplinary approach that combines elements of political science, international law, sociology, and communications. A conceptual model for assessing the effectiveness of volunteer initiatives in the field of public diplomacy is proposed. The findings can be utilized to develop practical recommendations for governmental bodies and Ukraine's international partners.

Key words: *volunteerism, hard skills, soft skills, humanitarian diplomacy, international support, state image, public diplomacy, Ukraine.*

Поняття гуманітарної дипломатії охоплює діяльність, спрямовану на захист і просування гуманітарних цінностей у міжнародному контексті. Основу становлять принципи нейтральності, неупередженості, гуманності та незалежності [1, с. 12]. Гуманітарна дипломатія реалізується як через офіційні дипломатичні канали, так і завдяки активності громадянського суспільства, зокрема волонтерів [2, с. 45]. У ХХІ столітті зростання кількості збройних конфліктів, природних катастроф, масових переміщень населення та порушень прав людини зумовило необхідність розвитку інструментів мирного впливу та мобілізації міжнародної підтримки. Одним з таких інструментів стала гуманітарна дипломатія – відносно новий, але все більш значущий напрям зовнішньополітичної діяльності держав та міжнародних акторів. Гуманітарна дипломатія поєднує дипломатичні зусилля з цінностями захисту людської гідності, прав людини, а також із забезпеченням доступу до допомоги постраждалим.

Термін «гуманітарна дипломатія» (англ. *humanitarian diplomacy*) набув поширення у ХХ–ХХІ століттях у зв'язку з активізацією діяльності міжнародних організацій, таких як Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ), ООН, ЮНІСЕФ, які не лише надають допомогу, а й ведуть переговори про доступ до постраждалих регіонів [1, с. 28]. Науковці визначають гуманітарну дипломатію як «сукупність дипломатичних дій, спрямованих на захист інтересів вразливих груп населення та забезпечення гуманітарного доступу до зон конфлікту або катастроф» [2, с. 114]. Еволюція поняття включає: розвиток міжнародного гуманітарного права (Женевські конвенції), поява нових гуманітарних акторів (НУО, волонтерські мережі), зміна характеру воєн (від міждержавних до гібридних). Гуманітарна дипломатія виконує низку важливих функцій: Забезпечення гуманітарного доступу. Ведення переговорів з урядами, військовими структурами, НЗФ щодо допуску гуманітарної допомоги. Захист прав людини. Адвокація недопущення тортур, етнічних чисток, дискримінації. Посередництво та деескалація конфліктів. Перемовини щодо припинення вогню з гуманітарних причин. Мобілізація міжнародної підтримки. Формування позитивного іміджу постраждалих країн, просування їхніх потреб на міжнародному рівні [3, с. 91]. У гуманітарній дипломатії беруть участь як державні, так і недержавні актори: Міжнародні організації (ООН, МКЧХ, ВООЗ, ЮНІСЕФ). Держави. Через дипломатичні місії, спеціальні представництва

(наприклад, гуманітарні аташе). НУО та благодійні фонди. Ведуть адвокацію, взаємодіють з медіа. Волонтерські об'єднання. Як неформальні канали дипломатії, особливо в країнах, що переживають конфлікти. У цьому контексті гуманітарна дипломатія часто поєднується з публічною дипломатією та концепцією *soft power*, яка передбачає використання культурних, етичних і гуманітарних ресурсів задля впливу на міжнародну думку [4, с. 72].

У контексті сучасних міжнародних взаємин та з огляду на дедалі важчі глобальні виклики, гуманітарна дипломатія виступає як специфічний вид «м'якої сили» (*soft power*), що об'єднує елементи класичної дипломатії, нормотворення та правозахисної діяльності. До ключових засобів гуманітарної дипломатії, що функціонують в межах міжнародно-правового та політико-інституційного поля, належать, насамперед, переговорні механізми – формалізовані й не формальні перемовини з представниками збройних сил, державних органів та міжнародних партнерів, які спрямовані на захист прав людини в умовах збройного конфлікту. Важливою формою впливу виступає адвокація (від англ. *advocacy*) – комплекс стратегічних заходів, що включає публічні кампанії на підтримку гуманітарних ініціатив із залученням широкого кола стейкхолдерів. Медіа та цифрова дипломатія (*digital diplomacy*) забезпечують швидку мобілізацію міжнародної підтримки через соціальні мережі, сприяючи підвищенню обізнаності та залученню громадськості. Теоретичною та нормативною базою гуманітарної дипломатії виступає міжнародне гуманітарне право, зокрема положення Женевських конвенцій та їхніх Додаткових протоколів. Окрему роль відіграють інституційні партнерства – сталі горизонтальні мережі взаємодії між урядами, неурядовими організаціями, волонтерськими рухами та експертними спільнотами, що діють у межах принципів субсидіарності, солідарності та правової відповідальності. З початку повномасштабної війни 2022 року Україна активно розвиває інструменти гуманітарної дипломатії. Її проявами є: Адвокаційні кампанії українських дипломатів та волонтерів за кордоном. Волонтерські місії, які здійснюють постачання допомоги та одночасно інформують світову спільноту про події в Україні. Співпраця державних і недержавних структур у гуманітарному полі. Українські громадські ініціативи, як-от «Повернись живим», «Союз волонтерів», а також медичні та IT-волонтери, стають дієвими суб'єктами публічної гуманітарної дипломатії, що допомагає формувати позитивний імідж держави у світі [6, с. 106].

Гуманітарна дипломатія – це багатовимірне явище, яке поєднує дипломатичну, правозахисну, комунікаційну та гуманітарну діяльність. Її зростаюче значення обумовлене глобальними кризами, які потребують не лише політичного врегулювання, а й захисту базових прав і потреб людини. Сьогодні український досвід демонструє, що гуманітарна дипломатія може бути дуже ефективним інструментом м'якої сили, формування позитивного іміджу держави та мобілізації міжнародної підтримки. Подальші дослідження у цій сфері мають бути спрямовані на вироблення стратегій інституціоналізації гуманітарної дипломатії у зовнішній політиці.

Soft skills – це технічні, професійні знання, необхідні для виконання конкретних завдань: логістика, медична допомога, фінансова звітність, IT-супровід [3, с. 61]. *Soft skills* – це навички ефективної міжособистісної взаємодії: емоційний інтелект, креативність, гнучкість, критичне мислення, лідерство [4, с. 25]. У кризових ситуаціях обидва типи навичок стають ключовими для ефективної гуманітарної діяльності. Сучасні дослідження в галузі соціальних наук, управління неприбутковими організаціями та гуманітарної діяльності дедалі частіше звертають увагу на феномен компетентнісного підходу в організації волонтерської роботи. В умовах кризових ситуацій, або у військових конфліктів або у надзвичайних подій волонтери стають ключовим людським ресурсом у системі реагування на усі гуманітарні виклики. Відтак постає важлива необхідність чіткого окреслення усіх типів навичок, що забезпечують ефективність такої діяльності. У цьому контексті провідним методологічним підходом є розрізнення *hard skills* і *soft skills*, як двох взаємодоповнюючих категорій компетентностей, які формують професійну спроможність волонтера.

Hard skills (твердих навичок) визначаються як фахові, технічні, спеціалізовані знання та вміння, здобуті переважно в результаті формальної освіти, професійної підготовки або

практичного досвіду в конкретній галузі. До цієї категорії відносяться, зокрема, навички логістичного планування, організація транспортних і постачальних ланцюгів, облік і звітність щодо фінансової допомоги, базова та спеціалізована медична підготовка, технічна експертиза, включно з ІТ-супроводом та цифровими інструментами моніторингу [3, с. 61]. У волонтерському середовищі України, що сформувалося після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році, ці навички виявилися не просто корисними, а необхідними для забезпечення безперервності життєво важливих процесів. Приклад, системи забезпечення фронту необхідними медикаментами або амуніцією, функціонують зазвичай винятково завдяки ефективним логістичним рішенням волонтерів, що потребують високого рівня та технічної підготовки. Проте тільки *hard skills* не можуть гарантувати ефективність без належного рівня *soft skills*. Тобто міжособистісних, соціальних, емоційно – комунікативних навичок, що виявляються у здатності до взаємодії, емпатії, управління конфліктами, лідерства, креативності та адаптивності [4, с. 25]. У цьому контексті гуманітарної діяльності, де щоденна взаємодія з постраждалими особами, місцевими громадами, державними структурами та міжнародними партнерами є обов'язковим компонентом, саме *soft skills* стає визначальним чинником ефективної комунікації та підтримки довіри. Дослідження показують, що емоційний інтелект, здатність до активного слухання, конструктивного діалогу та міжкультурного розуміння є критично важливими в умовах нестабільності та високого психологічного навантаження. Наукова література також наголошує на тому, що в умовах катастроф, воєн, гуманітарних криз функціонування волонтерських структур вимагає особливої гнучкості та здатності до командної роботи. Це передбачає не тільки індивідуальні *soft skills* а й колективну емоційну компетентність, яка дозволяє мобілізувати ресурси, розв'язувати конфлікти, швидко реагувати на зміну обставин. З огляду на це, підготовка волонтерів має охоплювати не лише навчання технічним аспектам діяльності, а й розвиток соціально-комунікативних компетентностей. Особливої актуальності зазначене питання набуває в умовах воєнного конфлікту в Україні, де волонтерство стало невід'ємною частиною суспільного опору та міжнародної репутаційної підтримки. Багато волонтерів мають базову або вищу освіту в галузі медицини, інженерії, права, соціальних комунікацій, менеджменту, ІТ тощо. Проте саме завдяки розвитку *soft skills* – здатності до співпереживання, міжкультурної адаптації, розуміння етичних норм комунікації – їм вдається налагоджувати продуктивні зв'язки з іноземними партнерами, фондами та донорами.

Таким чином, *hard skills* і *soft skills* в контексті волонтерської діяльності мають розглядатися як взаємодоповнюючі складові єдиної компетентнісної системи. Умови сучасної війни в Україні засвідчили, що саме поєднання фахової експертизи з емоційною зрілістю, комунікативною компетентністю та культурною обізнаністю є передумовою не лише ефективного функціонування волонтерських структур, а й впливовості України як суб'єкта гуманітарної дипломатії. Надалі це має знайти своє відображення в інституційних стратегіях навчання, розвитку та підтримки волонтерського руху на національному та міжнародному рівнях

Український волонтерський рух пройшов три ключові етапи: Революція Гідності (2013–2014), гібридна війна на Донбасі (2014–2022) та повномасштабне вторгнення Росії (від 2022 року). Кожен із цих періодів був етапом посилення організаційної зрілості волонтерів та їх залученості до міжнародних процесів. Уже під час Революції Гідності з'явилися перші структури, що налагодили комунікацію із західними партнерами, організовували міжнародні медіакампанії та співпрацювали з українською діаспорою [4, с. 102]. В умовах суспільної несталості, загроз суверенітету та військової агресії волонтерство набуло системного вигляду, охопивши майже всі сфери громадського життя – від медичної та матеріальної допомоги війську до правозахисної й освітньої діяльності. Його унікальність полягає у високому рівні самоорганізації громадян, переважанні мотивацій альтруїзму й патріотизму, а також у безпрецедентній масштабності: у 2014 році понад 23% населення долучилися до волонтерства, значна частина з них – вперше. Волонтерський рух став інституційною основою нового громадянського суспільства, здатного самостійно реагувати на виклики, які

виявилися неспідопомними для державних структур. Таким чином, українське волонтерство постмайданного періоду не лише сприяло збереженню державності, а й стало каталізатором демократичних перетворень та нової політичної культури. [5]. Після 24 лютого 2022 року масштаби гуманітарної активності українських волонтерів вийшли за межі національного рівня. Їх запрошують до участі в панельних дискусіях, міжнародних симпозиумах, аналітичних звітах. Завдяки активній присутності в інформаційному просторі, публічним виступам, залученню світових благодійних структур волонтери стали каналом легітимації української позиції в гуманітарному вимірі війни [6, с. 61]. Особливу увагу слід звернути на те, що волонтерська діяльність передбачає наявність як технічних *hard skills*, так і міжособистісних *soft skills* навичок. Успішне функціонування волонтерів у ролі гуманітарних дипломатів залежить від здатності до публічного виступу, культурної чутливості, переговорних навичок, цифрової грамотності, комунікаційної стратегії [7, с. 25]. Це, в свою чергу, вимагає інституційної підтримки та освітніх ініціатив. У процесі взаємодії з міжнародними донорами волонтери формують позитивний образ України як держави з активним громадянським суспільством, орієнтованим на європейські цінності. Цей імідж – результат не тільки політичної дипломатії, а й повсякденної дипломатії звичайних громадян, які стали медіаторами між українською реальністю війни та глобальним гуманітарним співтовариством [8, с. 34]. Крім того, українські волонтери беруть участь у формуванні транснаціональних горизонтальних мереж допомоги: співпраця з діаспорою, іноземними активістами, міжнародними благодійними фондами сприяє створенню ефективних каналів поширення інформації та розбудови нової етики солідарності. Такі мережі діють незалежно від державної дипломатії, проте мають значний вплив на її успіх [9, с. 98].

Таким чином, волонтерство в умовах війни стало явищем, що виходить за межі гуманітарної підтримки і перетворюється на феномен гуманітарної дипломатії. Все це дозволяє розглядати волонтерів як важливих неурядових акторів, здатних впливати на міжнародну політику, мобілізувати підтримку та формувати позитивний зовнішній імідж держави. Їхній авторитет у світовій спільноті дедалі більше підкріплюється ефективністю, прозорістю та здатністю до адаптації, це дає підстави говорити про становлення нової форми громадянської дипломатії а саме волонтерсько – гуманітарної.

Hard skills дозволяють волонтерам бути ефективними у сфері надання допомоги, що сприяє довірі з боку міжнародних організацій. *Soft skills* формують здатність до міжкультурної комунікації, вирішення конфліктів, налагодження партнерств [7, с. 89]. Завдяки цьому українські волонтери дедалі частіше розглядаються як неформальні послі доброї волі [8, с. 51]. У контексті сучасної гібридної війни та гуманітарної кризи, спричиненої повномасштабним вторгненням Росії в Україну, особливого значення набуває питання дипломатичного потенціалу громадянського суспільства. Волонтери, як один із його найбільш активних сегментів, дедалі частіше виконують функції суб'єктів гуманітарної дипломатії, опосередковано впливаючи на прийняття рішень міжнародними донорами, урядами та гуманітарними структурами. Спроможність волонтерів до дипломатичного впливу формується за рахунок поєднання технічних та міжособистісних навичок, що забезпечують ефективну комунікацію у міжнародному середовищі. З одного боку, «*hard skills*» (жорсткі навички) дозволяють волонтерам здійснювати логістику гуманітарної допомоги, координувати поставки, вести звітність, працювати з цифровими платформами й аналітичними інструментами, що вимагають високого рівня професіоналізму. Це, у свою чергу, сприяє зростанню довіри з боку міжнародних партнерів, які орієнтуються на прозорість, ефективність і відповідальність виконавців гуманітарних програм [7, с. 89].

З іншого ж боку, вирішального значення набувають «*soft skills*» (гнучкі навички), що включають міжкультурну комунікацію, емоційний інтелект, здатність до ведення діалогу та вирішення конфліктів, а також налагодження партнерств у багатосторонньому середовищі. В умовах багатонаціональної гуманітарної взаємодії саме ці навички дозволяють волонтерам бути ефективними медіаторами, адаптуючись до контексту культурних відмінностей і динаміки міжнародних відносин [7, с. 89]. Завдяки поєднанню зазначених компетентностей

українські волонтери дедалі частіше сприймаються міжнародною спільнотою як неформальні послі доброї волі або суб'єкти, здатні не лише надавати допомогу, а й представляти гуманітарну позицію держави на зовнішньополітичній арені. Їхня активність у соціальних мережах, участь у міжнародних конференціях, співпраця з закордонними фондами і медіа сприяє формуванню позитивного іміджу України як держави з потужним громадянським суспільством та високим рівнем солідарності [8, с. 51].

Таким чином, дипломатичний потенціал волонтерського середовища не є випадковим феноменом, а результатом цілеспрямованого накопичення професійних і соціальних навичок, що дозволяє волонтерам трансформувати свою гуманітарну діяльність у впливовий інструмент зовнішньої політики.

Гуманітарна дипломатія у виконанні волонтерів посилює позитивні наративи про Україну: солідарність, гуманізм, сміливість, готовність до самопожертви. Приклади діяльності таких організацій як «Повернись живим», «Серце воїна», «Help Ukraine Center» свідчать про ефективність мобілізації міжнародної підтримки через персоналізовану та емоційно насичену комунікацію [9, с. 22]. У сучасних умовах міжнародної нестабільності та гібридних конфліктів імідж держави відіграє вирішальну роль у консолідації зовнішньої підтримки, зокрема у сфері гуманітарної допомоги, дипломатії, медіа та міждержавних відносин. Україна, що опинилася в центрі світової уваги внаслідок повномасштабного вторгнення Росії, вибудовує власний міжнародний імідж не лише на рівні офіційної дипломатії, а й через активність громадянського суспільства – насамперед волонтерів. Гуманітарна дипломатія у виконанні волонтерських організацій сприяє утвердженню позитивних наративів про Україну як про державу, де переважають цінності солідарності, гуманізму, гідності, готовності до співчуття й самопожертви. Ці риси, що репрезентуються через дії волонтерів, значною мірою впливають на міжнародне сприйняття країни, формуючи візуальний і комунікативний образ України як нації, здатної до самоорганізації, опору й відповідальності перед глобальною спільнотою.

Яскравим прикладом цього процесу є діяльність волонтерських ініціатив «Повернись живим», «Серце воїна», «Help Ukraine Center», які не лише надають підтримку військовим та цивільному населенню, а й виступають активними учасниками гуманітарної дипломатії. Їхня здатність мобілізувати міжнародні ресурси базується на персоналізованій, емоційно насиченій комунікації, що апелює до моральних імперативів глобальної спільноти – допомоги жертвам агресії, підтримати захист прав людини, солідаризуватись із жертвами несправедливості [9, с. 22].

Важливим елементом побудови позитивного іміджу є також активна участь волонтерів у міжнародних конференціях, панелях, благодійних аукціонах, культурних подіях, які відбуваються у різних країнах Європи, США, Канаді, Японії. Їхня присутність у медіа дозволяє створювати емоційно сильні й етично переконливі повідомлення, які формують симпатію до українського народу та сприяють стійкості іноземної підтримки.

Таким чином, гуманітарна дипломатія у виконанні волонтерських організацій не лише забезпечує матеріально-ресурсне функціонування допомоги, а й виконує роль «м'якої сили» у глобальній інформаційній боротьбі. Це свідчить про новий тип акторів міжнародних відносин – волонтерів як носіїв репутаційного капіталу держави, здатних впливати на глобальні уявлення про неї через морально-ціннісну оптику.

Висновки. Hard і soft skills українських волонтерів є критично важливими не лише для реалізації гуманітарних завдань, але й для просування іміджу України як сучасної, відповідальної та відкритої до світу держави. Інституціоналізація гуманітарної дипломатії через волонтерські структури дозволить посилити міжнародну суб'єктність України в умовах гібридної війни. Hard skills і soft skills українських волонтерів є не просто інструментами ефективної гуманітарної діяльності, а й засобами стратегічної комунікації, що сприяють побудові позитивного міжнародного іміджу України. Знання в галузі логістики, медицини, звітності, IT hard skills забезпечують фаховий рівень волонтерської роботи, що підвищує довіру міжнародних партнерів та донорських організацій [7, с. 89]. Водночас розвиток soft

skills – емоційного інтелекту, креативності, міжкультурної комунікації – формує здатність до неформальної дипломатії, яка дедалі частіше визначається як важливий чинник гуманітарної стратегії держави [8, с. 51]. З огляду на це, волонтери постають як новітні суб'єкти гуманітарної дипломатії, здатні формувати глобальний наратив про Україну як демократичну, відкриту та здатну до солідарної дії країну. Їхня діяльність на міжнародній арені – участь у конференціях, взаємодія з донорами, комунікація в ЗМІ – значною мірою виконує функцію м'якої сили у зовнішньополітичному вимірі [9, с. 22].

Таким чином, інституціоналізація гуманітарної дипломатії через підтримку волонтерських структур і їхню інтеграцію в загальнонаціональну зовнішньополітичну стратегію є доцільним кроком. Це дозволить не лише посилити міжнародну суб'єктність України в умовах гібридної війни, але й забезпечити стійку трансформацію громадянського активізму в один із ключових ресурсів національної безпеки та дипломатії.

Список використаних джерел:

1. Slim H. *Humanitarian Ethics: A Guide to the Morality of Aid in War and Disaster*. Oxford: Oxford University Press, 2015. 210 с.
2. Minear L. *The Humanitarian Enterprise: Dilemmas and Discoveries*. Bloomfield: Kumarian Press, 2002. 190 с.
3. Савченко О. Волонтерство під час війни: аналітика хард скілів. *Соціальні інновації*, 2023. № 1. С. 60–67.
4. Петренко Л. Емоційний інтелект у кризових умовах. *Психологія і суспільство*, 2022. № 3. С. 22–27.
5. Українське волонтерство – явище унікальне. Йому завдячуємо суверенітетом. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html> (дата звернення: 15.06.2025).
6. Черниш О. Роль громадянського суспільства у зовнішній політиці України. *Політична аналітика*, 2023. № 2. С. 70–78.
7. Колесник Т. Софт скіли для волонтера: міжкультурна взаємодія. *Громадянське суспільство*, 2022. № 4. С. 88–93.
8. Вовк Н. Волонтер як суб'єкт публічної дипломатії. *Дипломатія XXI століття*, 2023. № 1. С. 50–55.
9. Звіт ГО «Повернись живим» за 2023 рік. URL: <https://savelife.in.ua/materials/news/povernys-zhyvym-prezentuvav-zvit-za-2023/> (дата звернення: 17.06.2025).

